

no in narodnostno situacijo na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja.

Peter Vodopivec razglablja o Bleiweisovem notranjem svetu in o enostranskih sodbah njegovega odzivanja na družbo in svet, v katerem je živel. Z nujno natančnostjo in celovitostjo ter naslonitvijo na množico pričevanj in pričevalcev (sodobnikov in raziskovalcev) nam ponuja nanovo (in s precejšnjo mero treznosti in razumevanja) izrisan "duševni profil".

Članek Oskarja Böhma (Veterinarski poklic v času dr. Janeza Bleiweisa) začenja serijo piscev, ki nas seznanjajo z Bleiweisom kot zdravnikom in živinozdravnikom. Böhm nas seznanja z razvojem živinozdravstva in veterinarskega šolstva, ki ga je država spodbujala iz gospodarskih in strateških razlogov (konjereja), opisuje pa tudi organizacijo živinozdravstva na slovenskem etničnem ozemlju v 19. stoletju.

Zvonka Z. Slavec piše o Bleiweisu kot zdravniku in zdravstvenem prosvetitelju, ki je v stoletju tifusa, kolere in črnih koz med svojimi rojaki širil poljudno ubesedeno medicinsko misel in razbijal trdnjave vraževerja, s katerimi so Slovenci sprejemali nekatere dosežke sodobne medicine (npr. cepljenje).

Podkovsko in živinozdravniško šolo v Ljubljani v Bleiweisovem času (1849-1880) opisuje Srđjan V. Bavdek. Bleiweis je v omenjenem času (poleg ravnateljavanja) tam predaval živinorejo, pomoč pri porodih, sodno veterino, mesogledništvo, fiziko in kemijo. Omenjena šola je dajala Slovencem nujno potrebne strokovnjake, z rabo slovenskega učnega jezika pa je poskrbela tudi za afirmacijo materinščine v znanosti.

Bavdkov naslednji članek je precej bolj domoznanski, saj se v njem ukvarja z znamenitimi kranjskimi veterinarji (tudi živinozdravniki pri deželni vladi). Poleg Bleiweisa so iz "kranjskega kroga" izšli še brata Hayne (Emanuel in Anton, ki je sicer deloval na Moravskem in na Dunaju), Bleiweisov sotrudnik v podkovski šoli Simon Strupi ter Anton Česnik, ki pa se je kljub dodatni veterinarski specializaciji ukvarjal večinoma s humano medicino.

Jože Ferčej seznanja bralca z razvojem živinoreje na Kranjskem v Bleiweisovi dobi, kot so ga narekemale spremenjene posestne in družbene razmere (odprava tlačanstva, odpiranje mej za

pretok kmetijskih pridelkov, nujnost nastopa na trgu). Razumljivo in nazorno (podprto s statističnimi podatki) avtor razlaga tudi najpomembnejše procese v kmetijstvu (spreminjanje rabe tal, spremembe v živinoreji).

Vsebinsko se na ta sestavek navezuje prispevek Franceta Adamiča, ki piše o razvoju kmetijstva od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne. Seznanja nas z zgodovino in vlogo kmetijskih družb ter z uvajanjem novih agrotehničnih metod (uporaba mineralnih gnojil, uvajanje novih sort, zaščita rastlin in izdelava kmetijskih strojev in orodij).

Zbornik zaključuje prispevek Igorja Grdine, ki nagradi bralca z iskrivim razmišljanjem o Bleiweisu kot narodni veličini in "veličini", ki so si jo sodobniki (in številni kasnejši posnemovalci) zaradi napol božanske gloriole, ki ga je ovijala radi pošteno privoščili - mnogokrat po krivici, kot ugotavlja avtor. Pisanje je podkrepljeno (začinjeno) s skrbno izbranimi primeri (pesmi, citati) in pisano v dobro znanem osvežujočem slogu.

Delo v celoti velja pohvaliti iz različnih vidikov - muzealci so tudi s to publikacijo dokazali, da obvladajo založniški (in opremljevalski) posel bolje kot številni profesionalci. Gorenjskemu muzeju je uspelo pritegniti dovolj širok krog piscev, ki so uspešno osvetlili glavna področja Bleiweisovega delovanja, pri tem pa niso zdrsnili v pretirano drobnjakarstvo, ki bi verjetno odvrnilo precej potencialnih bralcev, ki jih zanima splošnejša informacija. Prav to namreč omenjeni zbornik je - kompetentno, a vendar priljudno napisan tekst o človeku, ki je zaznamoval precejšen del preteklega stoletja na Slovenskem.

Aleksander Žižek

KOT STEKLENICA PIVA NA SMETIŠČU

Jože Pirjevec: Jugoslavija 1918-1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije, Lipa, Koper, 1995, 461 str.

Pričujoča knjiga, ki jo želim predstaviti, prvenstveno ni bila namenjena slovenskemu bralcu. Že avtor sam, ki je zaposlen kot redni profesor za zgodovino vzhodne Evrope na Fakulteti za politične vede v Padovi, pravi, da je bila za

njeno rojstvo kriva radovednost nekega rimskega založnika, ki je sredi prejšnjega desetletja, torej v času perestrojke, začutil, da se v komunističnih državah na vzhodu dogaja nekaj posebnega, epohalnega. Zato si je zamislil serijo zgodovinskih publikacij, v kateri bi predstavljali posamezne države v Srednji Evropi. Čeprav se je njegov velikopotezen načrt izjalovil, pa so se rezultati, vsaj glede jugoslovanske zgodovine, za katero se je obvezal dr. Pirjevec, pokazali v širokem nizu oddaj, ki jih je na to temo predvajal slovenski radio v Trstu. Zaradi aktualnosti teme (razpad Jugoslavije) so radijska predavanja dosegla veliko odmevnost. Zato se je avtor odločil, da "na smrt obsojeno državno tvorbo" predstavi od njenega nastanka, rasti in propada. Svoje pisanje, ki se mu je iz znanih razlogov zavleklo do leta 1991, je na koncu zaokrožil v knjigo. Delo, napisano v italijanščini, je z naslovom "Il giorno di San Vito" (Vidov dan) najprej, leta 1993, izdal v Torinu pri založbi Nuova ERI. Ker je bilo zanimanje v sosednji Italiji za dogodke v takrat že bivši Jugoslaviji izjemno, je knjiga doživela lep uspeh. V kratkem času je izšla v treh izdajah.

Na srečo se je kmalu zatem pri založbi Lipa porodila misel, da bi lahko Pirjevčevo knjigo ponudili tudi slovenskemu bralcu. To se je kasneje tudi zgodilo. Vendar pričujoča zgodovina Jugoslavije "ni zrcalna slika italijanske verzije", ampak jo je avtor za slovenskega bralca moral v marsičem radikalno spremeniti.

Nastalo je delo z enostavnim naslovom *Jugoslavija 1918-1992* in s pomenljivim podnaslovom *Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*. Obravnava izjemno zapleteno zgodovinsko, politično, gospodarsko in kulturno ter nasploh civilizacijsko problematiko na živahnem in razgibanem geografskem področju, ki je bilo več kot sedemdeset let bolj in manj uspešno združeno v državni tvorbi, imenovani Jugoslavija. Tako kot je bil zapleten ustroj južnoslovanskega konglomerata, tako je, ali je morebiti še bolj, zapletena vsakokratna analiza tega ustroja. Zato ne čudi, da je celo(s)tnih zgodovinskih analiz obeh jugoslovanskih držav, tako prve kot tudi druge, zelo malo. Veliko je sicer del, ki obravnavajo krajša obdobja iz njene obstoja, toda do sedaj so se le štirje avtorji resneje poskusili v celostnem prikazu (sintezi) zgodovine obeh Jugoslavij. (Branko Petranović: *Istorija Jugoslavije 1918-1988* in kasneje še razširjena izdaja l. 1988; Dušan Bilandžić: *Zgodovina Jugoslavije* (edina prevedena v slovenščino);

Holm Sundhaussen: *Geschichte Jugoslawiens 1918-1980* in Fred Singelton: *A Short History of the Yugoslav Peoples*).

Pirjevčeva knjiga je najnovejša in najpopolnejše delo te vrste. Trdimo lahko, da je napisana z izjemno zgodovinsko logiko, ki jo pri zgoraj omenjenih knjigah, predvsem jugoslovanskih avtorjev, pogrešamo. Knjiga nam analizira vzroke za nastanek, razvoj ter razpad obeh Jugoslavij in to tudi skozi perspektive in opise manj znanih dogodkov, za katere bralec praktično ni vedel. Bolj ko človek pri prebiranju razmišlja o zgodovini jugoslovanskih dežel, bolj mu postaja jasno, kako je pri vsej stvari šlo za nenehno ponavljanje istih principov oziroma problemov. Ker se avtor posredno dotakne tudi zgodovine mentalitet, lahko kmalu spoznamo, da v jugoslovanski stvarnosti ni bil osnovni konflikt nacionalni konflikt, kot bi lahko pričakovali oziroma smo vseskozi mislili, ampak je šlo za konflikt med dvema kulturno povsem različnima civilizacijama: vzhodno oziroma levantsko in srednjeevropsko. In prav v teh razlikah šele lahko iščemo odgovor na pojav srbskega imperializma in nacionalšovinizma na eni strani ter kot posledica tega hrvaško-slovenski nacionalizem in vse močnejši separatizem.

Lahkotna in vsakomur razumljivo pisana knjiga se bere kot napet politični triler, v kateri je prikazano celotno obdobje jugoslovanske države (ne jugoslovanskih narodov). Prav zaradi tolikšne različnosti v mišljenju in pogledih na razvoj družbe in države, se je skozi vsa obdobja obstoja Jugoslavije kazala ista tendenca. Popolna nezmožnost medsebojnega komuniciranja vladajočih osebnosti - oblastnikov in latentno nezaupanje med njimi. Zato je še posebej pohvalno, da je avtor z isto mero kritičnosti obravnaval (karakteriziral) vse visoke jugoslovanske politične osebnosti, od kralja Aleksandra, Antona Korošca, Nikole Pašića in ostalih voditeljev iz prve Jugoslavije do Tita, Rankovića, Kardelja in ostalih "kovačev" bratstva in enotnosti iz avnojske Jugoslavije. Prav zgodovinsko vrednotenje (ne)uspešnosti slednjih je za nas, ki smo živeli v tej državi, nekaj povsem novega. Še posebej kritičen pa je bil avtor do tvorcev "tretje" Jugoslavije, med katerimi povsem upravičeno zaseda najvišje mesto sporna oseba Slobodana Miloševića. Bralec se ob prebiranju knjige večkrat zaloti pri spoznanju, kako slabo smo poznali dogajanja, ki smo jih v bistvu sami preživeli.

Poglavje zase je tudi obravnavanje jugoslovanske zunanje politike in njenih ozadij. Avtor nas kot odličen poznavalec mednarodnih in diplomatskih odnosov prav gotovo lahko prepriča, koliko šibkih točk je imela Jugoslavija na mednarodnem političnem odru. Pri tem je zelo nazorno prikazal in tudi opisal ključne probleme in odnose med državniki na zunanjepolitični sceni.

Knjiga je napisana z globokim poznavanjem tematike, saj je avtor skozi vseh 23 poglavij predstavil ključna vprašanja za razumevanje celotnega obdobja obstoja obeh Jugoslavij. Gre za pomembno sintezo v obliki, kot jih lahko danes srečujemo v modernem evropskem političnem zgodovinopisju. S tem pa avtor potrjuje, da je lahko tudi politična zgodovina izčrpna in nedolgočasna. Svojo pripoved gradi na obsežni zgodovinski literaturi (na koncu je naštetih kar 18 strani virov in literature) in na številnih primarnih arhivskih dokumentih. Da bi knjiga gradila na čim večji verodostojnosti, nam avtor kot odličen poznavalec obravnavane tematike, jugoslovansko in mednarodno dogajanje pogosto ilustrira in razlaga s številnimi poročili in opažanji iz diplomatskih arhivov, spomini in osebnimi pričevanji. Premišljeno izbrani in spretno uporabljeni citati, predvsem iz memoarske literature vidnih jugoslovanskih in svetovnih politikov, pa vsebini dajo dodatno vrednost. Skupaj s stilistično bravuroznostjo nudijo bralcu možnost enostavnega razumevanja zgodovine naše bivše države in narodov, ki so v njej živeli. Še poseben čar dajejo knjigi metaforični naslovi. Večina njih je vzeti iz uporabljenih virov, avtor pa je z njimi želel že v naslovu nakazati obravnavano temo. In to mu je v veliki meri tudi uspelo.

Posebnost knjige je tudi njena kompozicija. Dr. Pirjevec na svojevrsten način vrednoti in "deli" prostor posameznim zgodovinskim obdobjem. Veliko več prostora in pozornosti, kot njegovi predhodniki, je namenil "prvi" Jugoslaviji. Dve desetletji zgodovine je napisal na 98 straneh ali v osmih poglavjih. Celotno vojno dogajanje je analiziral v enem samem poglavju na 41 straneh. Obdobje socialistične Jugoslavije in njen konec pa je obravnaval v štirinajstih poglavjih ali na 280 straneh. To velja še posebej izpostaviti, kajti pri predhodnih tovrstnih delih smo bili navajeni brati največ o drugi svetovni vojni oziroma narodnoosvobodilni borbi. Ker se je v tem obdobju zgodila tudi socialistična revolucija, na kateri je vsa kasnejša leta temeljila

naša družbena ureditev, se je za večino zgodovine Jugoslavije (tudi Slovenije) pričela z letom 1941.

V omenjenem prikazu jugoslovanske zgodovine je mogoče zaznati še eno, a izjemno pomembno novost. Avtor je podal več novih in izjemno drznih sodb o nekaterih dogajanjih, predvsem iz povojne zgodovine. Jasno je, da so tega preskoka trenutno zmožni samo tisti, ki živijo zunaj Slovenije, neobremenjeni s polpreteklo stvarnostjo, in njenimi ideološkimi stereotipi. Avtorjeve nestereotipne ocene so vedno primerno argumentirane ter dajejo knjigi dodatno draž in posebno težo. Ne samo zato, ker so nove, ampak tudi zaradi neobremenjenosti z ideološkim gledanjem. Skratka, utemeljene so le v dejstvih.

Seveda bi lahko našli v knjigi tudi določene pomanjkljivosti, saj nobeno delo ni popolno. Da je še kako pomembna časovna distanca, bodo verjetno pokazala leta. Dogodki zadnjih let, ko je Jugoslaviji bila zadnja ura, bodo ob odprtju arhivov gotovo lahko bolj temeljito prikazani. V Pirjevčevem pionirskem delu, ki je bilo z naglico napisano "v velikem zamahu" (trditev avtorja), to (še) ni bilo mogoče.

Ob zaključku lahko ugotovimo, da je dr. Pirjevcu v celoti uspelo v eni sami knjigi (lahko bi bili celo dve) predstaviti rojstvo, življenje in smrt države, ki je bila od vsega začetka čudna in zapletena tvorba kulturno in civilizacijsko zelo različnih etničnih skupin. Z naštetimi dogodki, dejstvi in razvojnimi potezami je potrdil tisto, kar so navajali že številni tuji zgodovinarji. Da je bila Jugoslavija za mnoge, predvsem pa za Slovence civilizacijsko zelo tuje okolje. K sreči pa s(m)o se Slovenci znali vsaj delno ubraniti nam tujih in neprimernih vplivov. Vsem pa se na žalost ni dalo izogniti.

Dokončnega vrednotenja, kaj je Jugoslavija resnično pomenila v svetu, za njene narode in še posebej za nas, državljane Slovenije, pa danes na žalost še ne moremo dati. Tričetrto stoletno obdobje se ne da kar tako izbrisati iz slovenske zgodovine, še manj iz obremenjenih glav njenih nekdanjih državljanov. Mnogo časa bo še moralo preteči, da bomo lahko povsem objektivno presodili, kaj je kdo v tem času dobil in kaj izgubil. Zato branje knjige ne bo izguba časa. Je trenutno eno redkih del v jeziku malega podalpskega naroda, katerega vsebina pri bralcih ne

vzbuja emocij in tudi ni podvrežna senzacionalizmu, kot to lahko pogosto rečemo za ostale tovrstne politične trilerje, ki jih pisci v pomanjkanju lastne samokritičnosti, sami tako radi imenujejo remek "zgodovinska" dela.

Branko Goropevšek

VOHUNI V SLUŽBI TOTALITARNIH IDEJ

Stephen Koch, Dvojna življenja. Vohuni in pisatelji v sovjetski vojni ideji proti zahodu. Ljubljana 1995, 492 strani.

Delo Stephena Kocha, kulturnega kritika, zgodovinarja in romanopisca, predsednika pisateljskega oddelka na filozofski fakulteti na univerzi Columbia, bodo nekateri, kot njen prevajalec, imeli za "pošteno in temelječo na resnici", drugi pa za še en prispevek k - v zadnjih letih pogosto uporabljenemu pojmu - "revizionistični zgodovini". Kot tako je označeno razmišljanje, ki izstopa iz shematičnega, črno-belega slikanja preteklosti, zlasti tiste, ki sta jo obvladovala dva totalitarizma in katere posledice še čutimo, saj sta oba z globokimi travmami, izhajajočimi iz uresničevanja njunih projektov, zaznamovala tudi slovensko zgodovino; oba v času druge svetovne vojne, eden pa še desetletja po njej. Če se vprašamo ali gre omenjeno delo uvrstiti med sadove "revizionističnega" pisanja, moramo sicer odgovoriti pritrdilno, vendar brez kakršnegakoli slabšalnega pomena. Kaj pa je iskanje novih pogledov drugega kot prevrednotenje prejšnjih spoznanj? Seveda mora to iskanje temeljiti na podlagi novih virov in kolikor bolj ti - doslej skriti, zamolčani ali na kakšen drug način hote ali nehote prezrti - razkrivajo nove podobe preteklosti, toliko bolj je avtor, ki jih uporablja pri pisanju, "revizionist". Stephen Koch gradi svoje trditve na delu v sovjetskih arhivih, zlasti osrednjem partijskem arhivu v Moskvi (ta hrani gradivo Kominterne), ki so se začeli odpirati po političnih spremembah v Sovjetski zvezi.

Sodelovanje nacistične Nemčije in komunistične Sovjetske zveze v tridesetih letih sicer ni osrednja tematika obravnavanega dela, vendar je po moji presoji ravno ta del knjige še posebej omembe vreden, saj sodi med teme, ki v naših krajih niso sodile med priljubljene.

Podpis sovjetsko-nemškega sporazuma avgusta 1939 je bil presenečenje za vso svetovno javnost. Ko je prebegli sovjetski tajni agent pred tem zahodnim obveščevalnim službam razkril dejstva o zvezah med nacisti in komunisti, so ga nejeverno zavrnil. A vendar je sodelovanje med diktatorjema trajalo od prvih tednov po prihodu Hitlerja na oblast. Sicer temelječa na dveh si nasprotujočih ideologijah, a sorodna v metodah doseganja ciljev, z enakim podrejanjem vsega svojega delovanja Ideji, sta totalitarizma videla možnost lastne krepitve tudi v sodelovanju z deklariranim smrtnim sovražnikom. Služilo jima je kot sredstvo za utrjevanje lastnih pozicij a je moralo ostati prikrito, saj jima je doma in v svetu ravno nasprotovanje drug drugemu in pozivi k strnitvi sil v boju proti nasprotnikovi nevarnosti prinašalo politične točke.

Kot prvi primer sodelovanja Hitlerja in Stalina avtor dela omenja izvedbo leipziškega in vzporednega londonskega procesa l. 1933. Na prvem so bili za požig rajhstaga obtoženi komunisti, na drugem, ki so ga pripravili sovjetski agenti, so to pripisovali nacistom. Po Kochovem mnenju naj bi bil skupni, skrivni cilj obeh strani diskreditacija obema nevarnega Röhma in njegove milijonske SA pred njegovim uničenjem. Oba procesa naj bi dejansko pokazala na SA kot na pravega krivca za požig. Londonski proces in Rjavi knjigi o nacističnem terorju, ki sta izšli pred njim, sta nanj pokazala naravnost, namen leipziškega pa naj bi bil storiti to posredno: obtoženi komunisti so oproščeni, torej niso krivci. Kje jih iskati? Hitler je uporabil komuniste, da so očrnil SA, saj sam tega ni mogel storiti, ne da bi opozoril Röhma na nevarnost. Omenjeni dogovor delo označi kot prvo sodelovanje, s katerim sta diktatorja na skrivaj izkoriščala drug drugega za očrnitev svojih notranjih sovražnikov.

Podoben primer izrabe nasprotnikove obveščevalne službe proti domačim sovražnikom so dogodki, povezani s Stalinovim sklepom odstranitve maršala Tuhačevskega. Ta si je prizadeval čimbolje pripraviti Rdečo armado za spopad z Nemčijo, a ga je dal Stalin odstraniti, da ne bi po nepotrebnem vznemirjal Hitlerja. Sovjeti so nemškim obveščevalcem posredovali ponarejene dokumente o vpletenosti Tuhačevskega v zaroto proti Stalinu. Čeprav Nemci informaciji niso verjeli, so jo preko češkoslovaškega predsednika Edvarda Beneša kot senzacijo spravili do Stalina, ki je s tem pred javnostjo imel kritje za odstranitev neprijetne osebe.